
MEDIATIZACIJA RELIGIJE IN ZAMIKANJE RELIGIJSKIH AVTORITET: NETNOGRAFSKA RAZISKAVA DIGITALIZACIJE IZBRANIH SLOVENSKIH RELIGIJSKIH SKUPNOSTI MED EPIDEMIJO

Katja Koren Ošljak

Uvod

V okviru mednarodnega projekta Religijske skupnosti v virtualni dobi (Recovira) je bil eden izmed raziskovalnih ciljev mapiranje spletne prisotnosti treh religijskih skupnosti v vsaki izmed sodelujočih držav, in sicer večinske religije, ene uveljavljene manjšinske in ene manj prominentne manjšinske. V Sloveniji zato omenjeni projekt proučuje Rimskokatoliško cerkev, Islamsko skupnost v Republiki Sloveniji in Skupnost za zavest Krišne. Posebno pozornost smo namenili obdobju zaprtja javnega življenja v času epidemije covida19, ki je pomenila svojstven izziv za pripadnike religijskih skupnosti, prav tako so rez v stiku s svojimi občestvi obravnavale tudi religijske institucije oz. njihove avtoritete.

Zasnovali smo netnografsko raziskavo, s katero smo nameravali zajeti različne dejavnike oz. zaznati čim več »neznanih neznank« glede digitalizacije in mediatizacije slovenskih religijskih skupnosti v času epidemije covida-19. Študija je izhajala iz predpostavke, da je epidemija povečala potrebo po digitalni prisotnosti religijskih skupnosti. Digi-

talne medije smo tako razumeli kot kanal in kontekst za premoščanje prekinitev fizičnega združevanja religijskih skupnosti.

Namen tega besedila je predstavitev študije morebitnih učinkov digitalnih oz. digitaliziranih praks religijskih skupnosti v odnosu do religijskih avtoritet.¹ Študijo sta usmerjali dve raziskovalni vprašanji: 1. kako so religijske institucije v času zaprtja javnega življenja med epidemijo s pomočjo digitalnih medijev premoščale izgubo stika s svojimi občestvi ter 2. kako so v kontekstu digitalnih medijev vodstva religijskih skupnosti v času zaprtja javnega življenja izražala avtoriteto oz. svojo vlogo v razmerju do pripadnikov skupnosti in v družbi nasploh.

Od leta 2020, ko je prišlo do disrupcije vsakdana, s katero smo ostali fizično izolirani od svojih skupnosti, je upadlo tudi religijsko udeleževanje v živo. Epidemija je odnesla gotovost vsakdanjega življenja in prizadela tudi religijske skupnosti, zaradi česar so nekateri vodje iskali načine za tolažbo in pomoč ljudem, drugi pa so podžigali delitve in promovirali samozdravljenje,² ugotavlja Abby Day v predgovoru k učbeniku sociologije religije. Raziskava prakticiranja religije med belgijskimi pripadnicami RKC med epidemijo poudarja vidik žensk, ki sta jim umanjala fizično izkustvo obiskovanja cerkva in sodelovanje v religijskem obredju, zaradi česar so med drugim še posebej ob verskih praznikih občutile izoliranost.³ Da je epidemija močno spremenila vsakdanje življenje in povzročila pomembne spremembe v vedenju, vključno z načinom, na katerega religijske skupnosti opravljajo svoja obredja, ugotavljajo tudi v pregledni analizi študij latinskoameriških religij: »Intenzivna uporaba interneta (družbenih medijev) v religijske namene [je bila], zlasti s strani krščanskih cerkva in skupin za prozelitizem, izvajanje in deljenje religijskih aktivnosti, pred krizo zelo pogosta. Implementacija zapor in strogih protokolov za družbeno distanciranje je ustvarila močen pritisk na religijska gibanja in njihove vodje, da so

¹ Članek je rezultat raziskovalnega projekta Religijske skupnosti v virtualni dobi (<https://chance.org/recovira/>), ki je potekal med 1. novembrom 2022 in 31. oktobrom 2024 in ga je v okviru programa CHANSE ERA-NET Co-fund financial program Evropske unije Horizon 2020 Research and Innovation (na podlagi pogodbe št. 101004509).

² Abby Day, *Sociology of Religion : Overview and Analysis of Contemporary Religion*, 1. izd. Let. 1. (Routledge, 2020), vii–viii, <https://doi.org/10.4324/9780429055591>.

³ Eline Huygens, »Practicing Religion during a Pandemic: On Religious Routines, Embodiment, and Performativity,« *Religions* 12, št. 7 (2021): 6. <https://doi.org/10.3390/rel12070494>.

še več vlagali v platformo za prenos bogoslužij prek spleta.«⁴ Zaprtje javnega življenja in prepoved fizičnega druženja sta bila velik izziv tudi za religijska gibanja, ki delujejo v diasporah, ugotavlja Heidi A. Campbell. Pri tem osvetli iznajdljivost religijskih vodij v ZDA, ki so, kot piše, razmeroma lahko migrirali iz fizičnih v spletne prostore, pri čemer so inovirali oblike izražanja pripadnosti svoji religiji – npr. s civilno nepokorščino in kršenjem odlokov o prepovedi združevanja.⁵ Afriška študija⁶ pa raziskuje, kako so videokonferenčne platforme nadomestile nekatere čutne oz. zaznavne vidike religijskih praks med bogoslužji. Konceptualno se opre na zmogljivosti⁷ medijev in opazuje npr. uporabo pogovornih oken in emotikonov za ustvarjanje mrzlice (angl. hype), s čimer občinstvo na Zoomu v vlogi občestva podpira duhovnika pri poustvarjanju afektivnega okolja, digitalni mediji pa so razumljeni kot duhovna orodja.

Zaradi možnosti »večterenskega« (angl. multi-sited)⁸ zbiranja podatkov, vzporednega raziskovanja na več lokacijah hkrati⁹ in zbiranja podatkov o skupnosti ter njihovega povezovanja skozi več digitalnih medijev smo v svoji raziskavi izbrali netnografski pristop. Netnografija namreč kot posebna oblika kvalitativnega raziskovanja družbenih medijev prilagaja metodološke postopke za opazovanje »subkultur, skupin

⁴ Donizete Rodrigues, »How to Study Religion? Notes on Research Methodology in the Context of Latin American Religions,« *International Journal of Latin American Religions* 7, št. 1 (junij 2023): 243, <https://doi.org/10.1007/s41603-022-00188-0>.

⁵ Heidi A. Campbell, »Religion Embracing and Resisting Cultural Change in a Time of Social Distancing,« v *Religion in Quarantine: The Future of Religion in a Post-Pandemic World*, ur. Heidi A. Campbell (Digital religion publications, 2020), 12, <https://doi.org/10.21423/religioninquarantine>.

⁶ Giuseppina Addo, »Join the Holy Spirit on Zoom,« *Approaching Religion* 11, št. 2 (2021), <https://doi.org/10.30664/ar.107728>.

⁷ Elisabetta Costa, »Affordances-in-Practice: An Ethnographic Critique of Social Media Logic and Context Collapse,« *New Media & Society* 20, št. 10 (2018): 3641–56, <https://doi.org/10.1177/1461444818756290>.

⁸ George E. Marcus, »Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography,« *Annual Review of Anthropology* 24, št. 1 (1995): 95–117, <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>.

⁹ Robert V. Kozinets, *Netnography: the essential guide to qualitative social media research* (Sage, 2020); Robert V. Kozinets, »Management Netnography: Axiological and Methodological Developments in Online Cultural Business Research,« v *The SAGE Handbook of Qualitative Business and Management Research Methods*, ur. Cathy Cassell, Cunliffe, Ann, in Gina Grandy (London: SAGE, 2015), <https://doi.org/10.13140/rg.2.1.3029.4487>.

in virtualnih skupnosti ter socialnih interakcij, ki potekajo v računalniško posredovanem komuniciranju,« pri čemer so objavljeni zapisi v obliki besedil, slik, videoposnetkov in v drugih formatih primarni vir informacij za razumevanje opazovanih fenomenov.¹⁰ V eni od novejših netnografskih študij religije so tako analizirali osrednji spletni ultraortodoksni judovski forum, ki odpira hibridni »tretji prostor digitalne religije, ker se v njem prepletajo religijske in sekularne vsebine, zaradi česar služi tudi kot družabni prostor, v katerem člani izražajo osebnosti in mnenja, kažejo sposobnosti in se celo igrajo.«¹¹ V katalonski raziskavi potrošnje religijskih vsebin v kontekstu digitalnih medijev so ob strukturiranem anketnem vprašalniku in poglobljenih intervjujih za zbiranje podatkov prav tako uporabili netnografijo.¹² Ena izmed glavnih ugotovitev katalonskih raziskovalcev je, da verujoči možnosti digitalnega konteksta ne izkoriščajo za spoznavanje lastne religije in oblikovanje fleksibilnejših oblik verovanja niti za premoščanje razlik med različnimi religijskimi skupnostmi oz. spoznavanje teh.¹³

Netnografija kot metoda za proučevanje religijskih skupnosti

Netnografija je specializirana oblika etnografskega empiričnega raziskovanja, ki se osredinja na skupnosti v digitalnem okolju. Njena krovna empirična disciplina je, kot je razvidno že iz poimenovanja, etnografija. Kot pravi Robert Kozinets, gre za obliko »digitalne antropologije,«¹⁴ ki je podobna »medijski antropologiji.«¹⁵ Etnografijo kot antropološko in sociološko raziskovalno metodo zanimajo »odnosi med družbenimi akterji, posamezniki ali skupinami ter položaji in družbenimi

¹⁰ Rodrigues, »How to Study Religion?,« 242.

¹¹ Sarit Okun in Galit Nimrod, »Online Ultra-Orthodox Religious Communities as a Third Space: A Netnographic Study,« *International Journal of Communication* 11(2017): 2825–2841, <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/6515/2085>.

¹² Míriam Díez Bosch, Josep Lluís Micó Sanz in Alba Sabaté Gauxachs, »Typing My Religion. Digital Use of Religious Webs and Apps by Adolescents and Youth for Religious and Interreligious Dialogue,« *Church, Communication and Culture* 2, št. 2 (16. junij 2017): 121–43, <https://doi.org/10.1080/23753234.2017.1347800>.

¹³ Díez Bosch, Micó Sanz in Sabaté Gauxachs, 134–35.

¹⁴ Kozinets, *Netnography*, 21.

¹⁵ Prav tam, 22.

vlogami, ki jih akterji zasedajo in imajo v družbenem okolju, v katero so vključeni«. ¹⁶ Z vidika Simmla in Webra naj bi omogočala izvedbo empirije za namen »mikrosociologije,« vendar ima »dejansko širši pristop, ki se osredinja na razumevanje družb in skupin na podlagi poglobljenih in natančnih opisov družbeno-kulturnih in religijskih praks«. ¹⁷ Etnografija si tako prizadevata razložiti, kako opazovane prakse, izkušnje in družbena dinamika ustvarjajo pomene za posameznike in skupnosti, zaradi česar se je verjetno uveljavila že v zgodnjih raziskavah internetnih oz. virtualnih oz. digitalnih skupnosti.

Ena izmed pionirk na tem področju je Christine Hine z delom *Virtualna etnografija* (2000). V njem ugotavlja, da je internet nova oblika etnografskega terena, saj je prizorišče kulture in hkrati njena materializacija oz. kulturni artefakt, ki ga oblikujejo razumevanja in pričakovanja ljudi. ¹⁸ Po njenem mnenju je digitalne medije treba proučevati kot kulturo in kot prostor, v katerem se (re)konstituira kultura. ¹⁹ Zato je vloga etnografa, da »v neposrednem stiku s sogovorniki proučuje pojave in kulturne prakse, ki potekajo v virtualnih skupnostih«. ²⁰ Po avtoričinem mnenju so digitalni mediji tudi prizorišče uprizarjanja, zamikanja oz. rekonstituiranja kulture in s tem religije, zaradi česar je prek njih mogoče digitalnoetnografsko opazovanje religijskih skupnosti.

Digitalni mediji lahko dopolnjujejo zbiranje etnografskih podatkov o opazovani skupnosti ali pa so primarni prostor opazovanja, podatke je tako mogoče zajemati med spremljanjem vsakdanjega življenja skupnosti na različnih spletnih mestih in prek aplikacij družbenih omrežij Facebook, X (Twitter), YouTube, TikTok itd. Kot ugotavlja Rodrigues, ²¹ se je že v 90. letih kot odgovor na potrebo po prilagoditvi klasične etnografske metode proučevanju virtualnega sveta pojavilo več metodoloških konceptualizacij in pristopov, poleg netnografije in virtualne

¹⁶ Rodrigues, »How to Study Religion?,« 238.

¹⁷ Prav tam, 242.

¹⁸ Christine Hine, *Virtual Ethnography* (London: SAGE Publications, 2000), 14, <https://doi.org/10.4135/9780857020277>.

¹⁹ Rodrigues, »How to Study Religion?,« 243.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam, 242.

etnografije tako še digitalna etnografija, spletna oz. *online* etnografija, spletnografija (angl. *webnography*)²² in kiberetnografija.²³

Aplikacija netnografske metode na področju raziskovanja religijskih skupnosti je torej v skladu s konceptualizacijo digitalnih medijev kot prizorišč kulture in kulturnih artefaktov na eni strani, na drugi pa tudi s Kozinetsovo opredelitvijo metode, namenjene raziskovanju skupnosti. S popularizacijo in komercializacijo interneta, ki je informacijski in komunikacijski temelj digitalne medijske infrastrukture, je ta *metadigitalni medij* vse pomembnejši tudi v religijskem življenju. Internet niso s pridom prevzela le nova religijska gibanja z izključno medijiranim delovanjem, npr. v obliki »virtualnih cerkva,« katerih pripadnice in pripadniki se fizično ne srečujejo, ampak so njegov potencial prepoznale tudi tradicionalne religije.²⁴ Digitalni mediji so danes za religijske skupnosti pomemben komunikacijski kanal za organizacijo religijskih dogodkov in širjenje njihovih sporočil.²⁵

1. Digitalizirane ali digitalne religijske skupnosti?

Več aktualnih študij religijskih skupnosti²⁶ ločuje med 1. religijami, ki so izvirno sicer nedigitalne, ampak so iz različnih potreb po dosegu sodobnih občinstev, ki so lahko zanje potencialna občestva, posegle po internetu oz. digitalnih medijih, ter 2. sodobnimi religijskimi sku-

²² Glej npr. tudi Larissa Hjorth, Heather Horst, Anne Galloway in Genevieve Bell, ur. *The Routledge Companion to Digital Ethnography* (New York, London: Taylor & Francis Group, 2017), <https://doi.org/10.4324/9781315673974>.

²³ Katie J. Ward, »Cyber-Ethnography and the Emergence of the Virtually New Community,« *Journal of Information Technology* 14, št. 1 (1999): 95–105, <https://doi.org/10.1080/026839699344773>.

²⁴ Rodrigues, »How to Study Religion?«, 243.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Glej npr. Christopher Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities,« *Religion and the Social Order* 8 (2000): 205–23, https://www.academia.edu/86647261/Online_Religion_Religion_Online_and_Virtual_Communitas; Christopher Helland, »Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet,« *Online-Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 1 (2005), <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:147573014>; Ateeq Abdul Rauf, »An Islamic Revivalist Group's Unsuccessful Attempt to Find Meaning on WhatsApp: A Case Study of Understanding Unsustainable Asymmetrical Logics between Traditional Religion and the Digital Realm,« *Religions* 13, št. 9 (5. september 2022): 823, <https://doi.org/10.3390/rel13090823>.

pnostmi, ki so vzniknile na internetu in je njihovo delovanje vezano izključno na digitalne medije. Prosto po Hellandu²⁷ bi prve lahko imenovali *digitalizirane* religijske skupnosti, druge pa *digitalne* religijske skupnosti.

Tradicionalne religijske skupnosti so digitalne medije začele domačiti kot hierarhične, avtoritarne ali vsaj organizacijsko močne institucije. Helland jih opisuje kot religijske skupnosti, ki delujejo »od zgoraj navzdol«. Internet je zanje zunanji prostor, v katerega vstopajo zaradi izvajanja svojih dejavnosti, poleg tega pa pri komuniciranju skozi digitalne medije ohranjajo hierarhije svojih organizacij.²⁸ Gre torej za idejo razširjanja prisotnosti religijskih avtoritet na splet, kjer ohranjajo obliko »množičnega« komuniciranja avtoritete z občestvom oz. članom religijske skupnosti.²⁹ Hellandov koncept spletne religije (angl. *online religion*) se nanaša na »novo obliko religijskega udejstvovanja« na spletu, pri katerem so posamezniki v interakciji z religijskimi sistemi verovanja, predstavljenimi na internetu. Po Hellandovem razumevanju se spletna religija formira od spodaj navzgor (angl. *bottom-up*), saj njeni pripadniki vanjo prispevajo z izrazi osebnega verovanja, na te pa prejemajo prav tako osebne odzive drugih pripadnikov. Gre torej za dialektični proces, v katerem se spletna religija rekonstituira – verovanje se razvija, spreminja, prilagaja in fluktuira v smeri, ki jo uravnavajo pripadniki spletne religije.³⁰ Kot pravi Helland, se koncept spletne religije kot religijske skupnosti, formirane od spodaj navzgor, nanaša na Turnerjevo razumevanje skupnosti, v katerih prevladuje družbena nedorečenost in so v njih mnogi družbeni označevalci članov skupnosti odsotni.

2. Zlitje spletnih in »fizičnih« religijskih sfer

V študiji, ki jo je opravil čez dobrih deset let (2016), se tudi Helland ne sklicuje več izrecno na odsotnost družbenih kazalnikov, še vedno

²⁷ Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities.«

²⁸ Christopher Helland, »Digital Religion,« v *Handbook of Religion and Society*, ur. David Yamane (Springer International Publishing, 2016), 177–96, https://doi.org/10.1007/978-3-319-31395-5_10.

²⁹ Prav tam, 178–81.

³⁰ Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities,« 214.

pa velja, da jim digitalni mediji omogočajo vzajemne interakcije med religijskimi avtoritetami in laiki ter tudi med laiki samimi.³¹ Poleg tega digitalni mediji pripadnikom spletnih religij omogočajo ustvarjalno oblikovanje religijskih praks, kot so molitve ali meditacije prek spleta.³² Kot piše Campbell,³³ podobno pa kažejo tudi rezultati te študije, so v času zapiranja javnega življenja med epidemijo tudi tradicionalne religijske skupnosti izkoristile možnosti digitalne mediacije religijskih praks. Vendar je poleg empiričnih razlogov treba opozoriti tudi na konceptualne premisleke o tipologiji digitalnih religij in digitaliziranih religijah. Vseprisotnost digitalnih medijev in njihovo gosto prepletanje z vsakdanjimi praksami sta za raziskovalce religije, kulture, medijev itn. znak, da več kot tri desetletja stara binarna ločevanja *online-offline* med digitalnimi in »fizičnimi« prostori niso več ustrezna. Ko je bila internetna povezava ekskluzivna dobrina ter smo se z njo zaradi tehnično-infrastrukturnih in ekonomskih omejitev povezovali redko in praviloma z zelo specifičnimi nameni (da bi recimo preverili, ali smo prejeli odgovor na zadnje elektronsko sporočilo, ali pred spanjem klepetali na IRC-u), smo bili »na internetu,« sicer pa ne. Danes pa smo »na internetu« neprekinjeno ter smo prek pametnega telefona in digitalnih medijev nasploh soprisotni v »fizičnem« in digitalnem prostoru. Na zlitje oz. integracijo spletnih in fizičnih religijskih sfer opozori tudi Campbell.³⁴ Raziskovanje digitalne religije opredeljuje kot proučevanje, »kako digitalni mediji in tehnologije vplivajo in oblikujejo religijska verovanja, prakse, skupnosti in izražanje« v združenem in zmešanem tehnološko-kulturnem prostoru. Digitalna religija torej črpa tako iz spletne kulture, za katero sta značilni interaktivnost in konvergenca, kot iz tradicionalne religije z ustaljenimi sistemi verovanj, zaradi česar ni samo replika na tradicionalne religijske prakse s pomočjo oz. prek digitalnih medijev, ampak vključuje »transformacijo in adaptacijo teh praks v digitalnem kontekstu.«³⁵ Tako je tudi mogoče opazovati religijske avtoritete v digitalnem kontek-

³¹ Helland, »Digital Religion.«

³² Prav tam.«

³³ Heidi A. Campbell, »Looking Backwards and Forwards at the Study of Digital Religion,« *Religious Studies Review* 50, št. 1 (2024): 83–87, <https://doi.org/10.1111/rsr.17062>.

³⁴ Campbell, »Looking Backwards and Forwards,« 86.

³⁵ Prav tam, 83.

kstu in kako se te soočajo z digitalno kulturo ter z njo vežejo in zlivajo svoje ustaljene organizacijske religijske prakse. Netnografijo, ki jo zanimajo manifestacije družbenosti in kulturnih karakteristik v družbenih medijih,³⁶ tako preizkušamo kot metodo za proučevanje razmerij moči med institucionalnimi avtoritetami in posamezniki. Omogoča namreč raziskovanje »moči korporacij, podjetij in skupin v današnjem tehnološko prevladujočem družbenem svetu« ter tudi kako so digitalni mediji in z njimi povezane prakse vpletenih akterjev prispevali k »preoblikovanju političnega, korporativnega in osebnega vpliva, kako so ga vsilili in okrepili«. ³⁷

Mediatizacija religije v digitaliziranem vsakdanu

V konceptualnem smislu je za analizo razmerij moči med religijskimi institucijami oz. avtoritetami na eni strani ter pripadniki religijskih skupnosti na drugi mogoče poseči po teoretizacijah mediatizacije. Po svoje je to nevhvaležno početje, saj celostne in zaključene teorije mediatizacije ni,³⁸ vendar pa hkrati nudi teoretični okvir za sistematično raziskovanje družbenega komuniciranja tako da sami (digitalni) mediji niso v središču raziskovalne pozornosti,³⁹ ampak so obravnavani v vlogi dejavnika ter hkrati konteksta kulturnih konstrukcij in transformacij. Andreas Hepp npr. razume mediatizacijo na ozadju socialnega konstruktivizma

³⁶ Greiciele Morais, Valdeci Santos in Carlos Gonçalves, »Netnography: Origins, Foundations, Evolution and Axiological and Methodological Developments and Trends,« *The Qualitative Report*, 18. februar 2020: 444, <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.4227>.

³⁷ Kozinets, »Management Netnography.«

³⁸ Andreas Hepp, *Cultures of Mediatization* (WILEY, Polity Press, 2013), 46.

³⁹ Glej npr. Stig Hjarvard, »Mediatization and Cultural and Social Change: An Institutional Perspective,« v *Mediatization of Communication*, ur. Knut Lundby (De Gruyter Mouton, 2014), 199–226, <https://doi.org/10.1515/9783110272215.199>; Sonia Livingstone in Peter Lunt, »Mediatization: An Emerging Paradigm for Media and Communication Research?,« v *Mediatization of Communication*, ur. Knut Lundby (De Gruyter Mouton, 2014), 703–24, <https://doi.org/10.1515/9783110272215.703>; Knut Lundby, *Mediatization of Communication. Handbooks of Communication Science* (Berlin: De Gruyter Mouton, 2014), <https://doi.org/10.1515/9783110272215>; Kim Christian Schrøder, »Towards the 'Audiencization' of Mediatization Research? Audience Dynamics as Co-Constitutive of Mediatization Processes,« v *Dynamics of Mediatization*, ur. Olivier Driessens, Göran Bolin, Andreas Hepp in Stig Hjarvard (Springer International Publishing AG, 2017), https://doi.org/10.1007/978-3-319-62983-4_5.

kot družbeno konstrukcijo realnosti skozi različne forme in transformacije komuniciranja, ki izhajajo iz dialektičnih razmerij med subjekti in medijskimi institucijami.⁴⁰ V okviru mediatizacije je tako mogoče opazovati učinke spreminjajoče se medijske krajine na religijske skupnosti tudi v daljšem časovnem obdobju, in sicer na eni strani ločeno medije in spremembe v njihovem delovanju, obliki, organiziranju, poslovanju itd., kar so gradniki t. i. *medijske logike*, in drugi, kako se religijska institucija oz. njena *institucionalna logika* spreminja ne glede na medije ter tudi kot posledica sprememb medijev in v medijski krajini.⁴¹ Stig Hjarvard, eden izmed prominentnejših raziskovalcev mediatizacije, ki pa v nasprotju s Heppom in drugimi predstavniki konstruktivistične teorije uporablja institucionalno teorijo mediatizacije, se posveča fenomenoma resakralizacije in desakralizacije družbe in med drugim ugotavlja, da religijske prakse postajajo vse bolj odvisne od medijev.⁴²

Z oporo v Lundbyjevem razumevanju mediatizacije⁴³ se raziskovalni interes mediatizacije religije lahko izraža tudi v vprašanju, kako se religija spreminja, ko se zaradi digitalnih medijev preoblikujejo nekdanji ustaljeni komunikacijski vzorci. Če tukaj mislimo na razumevanje struktur moči, potem lahko gre za razmerja med vodstvi in vodilnimi kot avtoritetami religijskih institucij ter laičnimi pripadniki skupnosti, kadar pa nas zanima oblikovanje morebitnih novih religijskih avtoritet, pa je relevantno opazovati to triado: 1. institucionalno vodstvo kot tradicionalno avtoriteto, 2. vzhajajočo novo oz. alternativno avtoriteto in 3. laike.

V kontekstu digitalizacije religije je o občestvu religijskih skupnosti smotrno misliti tudi kot o občinstvu digitalnih medijev, saj religijska skupnost z njihovo pomočjo ohranja stik in povezanost ter skrbi za moralne in duhovne usmeritve. Zato je smiselno, kot to stori Kim Christian Schrøder, teorijo mediatizacije dopolniti, da vključuje tudi razmislek o vlogi občinstva. Schrøder⁴⁴ izhaja iz Hjarvardovega modela institu-

⁴⁰ Hepp, *Cultures of Mediatization*; Andreas Hepp, *Deep Mediatization (Key Ideas in Media & Cultural Studies)* (London: Routledge, 2019).

⁴¹ Livingstone in Lunt, »Mediatization«, 706.

⁴² Hjarvard, *The Mediatization of Culture and Society*.

⁴³ Lundby, *Mediatization of Communication*, 3.

⁴⁴ Schrøder, »Towards the 'Audiencization' of Mediatization Research?«

cionalne mediatizacije,⁴⁵ v katerega ob: a) *medijski logiki*, ki jo gradijo a1) tehnološka infrastruktura, a2) žanri, vsebine, naracija idr. elementi estetike ter a3) institucionalni oz. organizacijski okviri in regulacija, ter b) *religijski logiki* kot logiki te specifične institucionalne domene, ki se izraža v b1) materialnih in simboličnimi virih ter b2) formalnih in neformalnih pravilih religijskih skupnosti, vključi še *dinamiko občinstva*, ki vključuje izbiranje iz medijske ponudbe, interpretacijo in participacijo v medijih in prek teh. Umeti jo torej tako, da je vezana na medijsko logiko kot specifično raven dejavnikov in konteksta, s čimer postavi v ospredje prepletanje in transformacije med medijsko logiko in dinamiko občinstva. Tako *občinstveno* razumevanje mediatizacije uporabljamo tudi v tej študiji. Pripadniki religijske skupnosti so v digitalnem kontekstu tudi občinstvo digitalnih medijev, ki ima aktivno vlogo in s tem določeno moč. Kot individualni (posamezen član občinstva) in/ali kolektivni družbeni akter se občinstvo udeležuje medijsko posredovanih družbenih interakcij, pogaja s sporočevalci o pomenu sporočil in lahko tudi participira v procesih oz. praksah, ki jih prenašajo institucionalni mediji⁴⁶ – v tem primeru digitalni mediji religijskih skupnosti.

Metoda zbiranja in analize podatkov

Praksa netnografskega raziskovanja pogosto kot vstop na teren oz. izhodišče vključuje spletni iskalnik, v katerega raziskovalec ali raziskovalka vpiše iskalno frazo, ki kar se da natančno opredeljuje vsebino oz. skupnost, s katero se spoznava, prav tako uporablja orodja za iskanje, listanje in brskanje po družbenih omrežjih in drugih digitalnih medijih, ki bi lahko postali relevantni viri podatkov o proučevanem.⁴⁷ V primeru projekta Recovira smo tri opazovane religijske skupnosti na spletu iskali z iskalnikom DuckDuckGo, pri čemer smo želeli najti digitalno prizorišče, ki je najbolj prominentno za vsako od religijskih skupnosti. Z iskalnimi frazami »katoliška cerkev v sloveniji,« »slovenska islamska

⁴⁵ Hjarvard, *The Mediatization of Culture and Society*, 1. izd. (Routledge, 2013), <https://doi.org/10.4324/9780203155363>.

⁴⁶ Kim Christian Schröder, »Audience Reception Research in a Post-Broadcasting Digital Age,« *Television & New Media* 20, št. 2 (2019): 155–69, <https://doi.org/10.1177/1527476418811114>.

⁴⁷ Moraes, Santos, in Gonçalves, »Netnography,« 445.

skupnost« in »skupnost za zavest krišne slovenija« sta bili ustrezni spletni mesti dveh skupnosti hitro identificirani (katoliska-cerkev.si in islamska-skupnost.si), medtem ko je bilo nekoliko več truda potrebnega za identifikacijo osrednjega spletnega mesta skupnosti za zavest Krišne (iskcon-slovenija.blogspot.com/p/iskcon-slovenija.html), saj je bilo med zadetki več spletišč v slovenskem jeziku, ki so sugerirala osrednjo vlogo – npr. zaradi domene harekrisna.si.

Zajemanje netnografskih podatkov je potekalo pozimi 2022 in spomladi 2023, in sicer tudi na kanalih religijskih skupnosti na družbenih omrežjih Facebook, Twitter/X, YouTube in drugih spletnih mestih (npr. novičarski ali t. i. *life-style* portali), kjer so nas zanimala predvsem komunikativna dejanja institucij, manj pozornosti pa je bilo usmerjene v prostore, ki so namenjeni izključno laikom. Primarno smo se osredinili na objave v času epidemije (februar 2020–junij 2022), spremljali pa smo tudi objave prednjo in po njej (do junija 2023), da bi bolje razumeli morebitne spremembe, do katerih je prišlo pri komuniciranju religijskih skupnosti na spletu.

Raziskavo smo usmerili v komuniciranje religijskih avtoritet, torej organizacij oz. njihovih predstavnikov, ki oblikujejo in pripravljajo objave na spletu in družbenih omrežjih oz. poskrbijo zanje. Zanimalo nas je namreč, kako se na institucionalni ravni soočajo z digitalizacijo in epidemijo in torej kakšna je njihova vloga v procesih mediatizacije religije.

Pregledali smo več sto različnih digitalnih vsebin različnih formatov in žanrov (največ je bilo spletnih strani in novic s spletnih mest in objav na družbenih omrežjih), ki pa večinoma niso prispevali k raziskovalnemu cilju, zato jih nismo vnesli v podatkovno zbirko niti jih nismo analizirali. V preglednico, v kateri smo strukturirali relevantne objave oz. strani, smo vnesli okrog 80 enot vsebine, ki smo jih podrobneje pregledali in kategorizirali oz. opisali glede na več meril, med katerimi so bili religijska skupnost, naslov in povzetek vsebine, tematiziranje digitalne religijske prakse itn. Vsaka enota analize oz. pregledane vsebine je tako postala vrstica, zapisana v preglednici (tabela 1).

V fazi zbiranja podatkov smo tako vsako enoto (izbrana vsebina oz. objava) opisali, kot je prikazano v tabeli 1. V naslednjem koraku smo vsebine podrobneje pregledali in analizirali za opredelitev digitalnih praks religijske skupnosti, razumevanje upravljanja skupnostnega

Tabela 1: Izsek iz netnografske podatkovne zbirke z izbranimi tremi primeri (zaradi omejitve prostora pri tiskanju so tukaj predstavljene posameznih enot namesto v vrsticah urejene v stolpcih).

Primeri enot iz podatkovne zbirke:	1. Rimskokatoliška cerkev	2. Islamska skupnost	3. Skupnost za zavest Krišne
Lokacija/URL	https://evharistija.eu/PrenosiSvetihMas.html	https://www.islamska-skupnost.si/2020/03/muftijev-nagovor-v-casu-epidemije-v-sloveniji/	https://www.facebook.com/photo/?fbid=10163466511310553&set=pb.100064574723146.-2207520000
Religijska skupnost	rimskokatoliška	islamska	Hare Krišna
Slovenski naslov	Prenos svete maše v živo	Muftijev nagovor članom Islamske skupnosti	Prvo vabilo k udeležbi prek spleta od razglasitve epidemije
Datum objave	marec 2020	marec 2020	16. marec 2020
Tema	Seznam župnij in drugi viri, ki prenašajo maše prek spleta.	Muftijev nagovor ob začetku epidemije, o ukrepih itd.	Spletni dogodek za zaščito zdravja bhakt in drugega prebivalstva.
Opis/razlog za vključitev v vzorec	Spleto mesto je nastalo med epidemijo. Ob ponudbi povezav do prenosov maš je opozorilo, da je udeležba pri mašah na daljavo primerna samo za bolne in starejše.	Vzpostavlja povezave med ukrepi za varovanje zdravja in vrednotami islamske vere.	Odziv na novo resničnost; prvi pristop je premoščanje razdalje med živčnimi v templju in celotno skupnostjo itd.

nadaljevanje na naslednji strani

Primeri enot iz podatkovne zbirke:	1. Rimskokatoliška cerkev	2. Islamska skupnost	3. Skupnost za zavest Krišne
Ali obravnava digitalne religijske prakse ipd.?	da	ne	da
Se navezuje na epideemijo?	da	da	da
Institucionalna ali uporabniška vsebina	polinstitucionalna	institucionalna	institucionalna
Producent /izdajatelj-vo ime ali naslov	Ni jasno: »Spletna stran www.EVHARISTIJA.eu z vsemi povezanimi podstranmi je prostočasno – PROSTO-VOLJNO, NEPROFITNO in LJUBITELJSKO delo.«	Islamska skupnost v Republiki Sloveniji.	ISKCON Slovenija
Recepcija/odziv, komentarji, všečki ...	S pokroviteljstvom oz. podporo Slovenske škofovske konference.	/	/

življenja s pomočjo oz. prek digitalnih medijev ter interpretiranje razmerij moči znotraj religijske skupnosti in navzven oz. avtoritete v kontekstu digitalnih medijev (tabela 2).

Rezultati analize spletne prisotnosti treh slovenskih religijskih skupnosti

Predstavitev rezultatov netnografske študije je osredinjena na učinke oz. odzive treh slovenskih religijskih skupnosti ob razglasitvi epidemije covida-19. Najprej so nas zanimala osrednja spletna mesta religijskih institucij, ki služijo kot neke vrste »digitalni okvir« komunikativnega delovanja predstavnikov teh institucij kot religijskih avtoritet, sledil pa je pregled profilov na družbenih omrežjih.

Epidemija covida-19 je nedvomno pospešila domačenje digitalnih medijev v kontekstu religijskega življenja. To med drugim potrjuje spletna zbirka s številnimi povezavami do spletnih prenosov maš RKC, ki je bila objavljena takoj ob razglasitvi zapore javnega življenja 13. marca 2020.⁴⁸ S tem ko se je dostop do religijskega obredja liberaliziral tako, da pripadnikom ni več bilo treba do lokalne cerkve in so lahko mašo spremljali ne le od doma, ampak so se lahko priključili maši katerega koli duhovnika, so se lahko pospešile tudi transformacije v razmerjih moči znotraj skupnosti. Občinstva digitaliziranih religijskih praks so tako morda pridobila nekaj vzvodov moči, ki je pred tem pripadala lokalnemu župnišču in vsaj posredno tudi RKC kot religijski instituciji. Prišlo je torej do neke vrste prenosa moči cerkve oz. odvzema njene avtoritete kot izključne pristojnosti za religijske obrede, s tem ko je prejem obhajila postal mogoč tudi na daljavo oz. blagoslov na daljavo itd. Dodatno pa so razmerja moči znotraj skupnosti zamikali tudi digitalni medijski zvezdniki, npr. duhovniki z že oblikovano afiniteto do digitalnih medijev, ki so agilno pograbili krizo kot priložnost in so se medijirali neposredno v domove svojih občestev – digitalnih občinstev.

⁴⁸ Slovenska škofovska konferenca, »Prenos svete maše v živo,« 13. marec 2020, <https://evharistija.eu/PrenosiSvetihMas.html>.

Tabela 2: Izvleček ključnih ugotovitev netnografske analize premoščanja izgube stikov s pomočjo digitalnih medijev v treh slovenskih religijskih skupnostih

Religijska skupnost	1. Rimskokatoliška cerkev	2. Islamska skupnost	3. Skupnost za zavest Krišne
Identificirana spletna prisotnost	Spletno mesto in družbena omrežja: Facebook, Instagram, x/Twitter.	Spletno mesto v slovenskem in bosanskem jeziku.	Več spletnih mest in profilov na družbenih omrežjih: Facebook in Youtube.
Osrednje spletno mesto religijske institucije	katoliška-cerkev.si je institucionalni digitalni medij SŠK in osrednji digitalni medij RKC.	islamska-skupnost.si je institucionalni digitalni medij SIS in praktično edini digitalni medij islamske skupnosti.	iskon-slovenija.blogspot.com je osrednje spletno mesto Skupnosti za zavest Krišne.
Digitalni komunikator	Institucionalni: SŠK.	Institucionalni: Islamska skupnost v RS.	Skupnostni: vodstveni in drugi člani SZK.
Digitalne prakse religijske skupnosti	Prenosi maš – novo spletno mesto evharistija.eu. Cerkvena srečanja na daljavo (duhovne vaje), tudi kateheza na daljavo. Duhovno obhajilo – kot nadomestek obhajila izjemoma zunaj cerkve. Iskanje novih kanalov za povezovanje skupnosti, kot je specializirano spletno mesto za mlade.	Pred epidemijo deluje spletno mesto kot vir za informiranje skupnosti in vabljenje na dogodke. Z začetkom epidemije se vabljenje prek spleta na dogodke preneha in digitaliziranih rel. praks skoraj ni, saj so skupne molitve in zbiranja v islamskih centrih odpovedani. Edina praksa poleg nekaj objav videoprenosov prazničnih molitve in pridige v prvem letu epidemije ostane obveščanje pripadnikov skupnosti prek spletnega mesta, ki se bolj ali manj navezuje samo na epidemijo.	Že pred epidemijo so na spletnih kanalih objavljali vabila na obredje, izobraževanja in druge dogodke in fotografije s skupnostnih dogodkov. Po razglasitvi epidemioloških ukrepov so dodali redno dnevno oddajanje tempeljskih vsebin prek spleta, izvajanje religijskih obredov na daljavo, možnosti darovanja na daljavo in foto-/videoobeležja dogajanja.

nadaljevanje na naslednji strani

Religijska skupnost	1. Rimskokatoliška cerkev	2. Islamska skupnost	3. Skupnost za zavest Kršne
Upravljanje digitaliziranega življenja skupnosti	Priporočila za spoštovanje epidemioloških ukrepov. Prenosi maš, ki pa ne nadomeščajo osebne udeležbe – dobijo pa verniki »spregled dolžnosti«. Praktični napotki, kako voditi domačo cerkev, kakšno naj bo domače življenje in odnosi med zakonci ipd., in pozivi k povezovanju z drugimi prek Skypa pri skupinski nedeljski molitvi.	Spodbujajo k spoštovanju vladnih navodil in zdravstvenih priporočil, poleg tega skrbijo za navodila glede izvajanja molitev, telesne in duševne higijene.	Z objavami na družbenih omrežjih je od začetka epidemije potekalo obveščanje o urnikih obredja in drugih dogodkov, deljenje povezav za sodelovanje prek spleta. Razvila se je torej praksa skupnih religijskih obredov na daljavo.
Avtoriteta v kontekstu digitalnih medijev	Digitalizirana tradicionalna avtoriteta – SSK komunicira hierarhično, predvsem pa enosmerno, saj daje navodila. Hkrati se pozicionira kot vmesnik, ki interpretira epidemiološke oz. vladne ukrepe za pripadnike religijske skupnosti.	Digitalizirana tradicionalna avtoriteta – SIS ni na družbenih omrežjih, na spletišču pa delujejo bolj kot potrjevalec oz. prenašalec vladnih ukrepov pripadnikom skupnosti.	Mehka, sproščena avtoriteta – vodstvo SZK oz. komunikator v imenu skupnosti se postavi na raven članov. Pojasnjuje okoliščine, ponuja prostor oz. ga čim bolj odpira prek spleta, da bi se lahko izvajale religijske dejavnosti.

1. Napetosti RKC pri prilagoditvah religijskega vsakdana ob epidemioloških ukrepih

Zdi se, da se je RKC ob zaprtju javnega življenja znašla v zahtevnih okoliščinah. Iz objav na spletnem mestu je namreč mogoče sklepati, da ni želela nasprotovati vladnim ukrepom glede preprečevanja širjenja okužb⁴⁹, hkrati pa je zahtevala možnost izvajanja religijskega obredja in združevanja pripadnikov religije v cerkvah, kar je interpretirala kot pravico do uresničevanja verske svobode. Sklepati bi bilo mogoče, da je digitalizacija religijskih praks, zagotavljanja moralnega in duhovnega vodstva in povezovanja religijske skupnosti ustvarila določene napetosti v RKC. Tako je kot religijska institucija na eni strani pristajala na prepovedi fizičnega združevanja med religijskimi obredi v cerkvah, na drugi pa je opozarjala na začasnost in izjemnost sodelovanja pri mašah na daljavo. Prav tako je iskala ustrezen odziv na dilemo glede cepljenja z domnevno etično spornimi cepivi.

Na uradnem spletnem mestu Slovenske škofovske konference (SŠK; www.katoliska-cerkev.si), ki je tudi osrednji digitalni medij slovenske RKC, je nastalo več objav in poleg njih tudi specializirano spletno mesto z zbirko povezav do spletnih prenosov maš. Hkrati z odpiranjem dostopa do obredja prek spleta so bili izraženi tudi zadržki, da takoj po prenehanju izrednih razmer digitalno obiskovanje obredja ne bo ustrezno – npr. da bodo spletni prenosi po prenehanju izrednih razmer »namenjeni le bolnim in ostarelim«.⁵⁰ Poleg tega se je ob povečevanju digitalizacije religijskih praks s spletnimi prenosi v času epidemije na uradnih in drugih spletnih mestih rimskokatoliške skupnosti pojavilo tudi več prispevkov o t. i. »duhovnem obhajilu,« ki lahko, podobno kot velja za maše, nadomesti običajno prejemanje zakramenta obhajila pri maši – torej le v času izrednih razmer.⁵¹ Tretja tema oz. področje

⁴⁹ Katoliška cerkev, »Izredna navodila slovenskih škofov za preprečevanje širjenja COVID-19: odpoved svetih maš do preklica,« 13. 3. 2020, <https://katoliska-cerkev.si/izredna-navodila-slovenskih-skofov-za-preprecevanje-sirjenja-koronavirusa-covid-19-odpoved-svetih-mas-do-preklica>.

⁵⁰ Slovenska škofovska konferenca. »Prenos svete maše v živo.«

⁵¹ Frančiškanski samostan NM, Župnija NM – sv. Lenart, »Duhovno obhajilo – kaj je to?,« 13. 3. 2020, <https://www.nm-kloster.si/duhovno-obhajilo-kaj-je-to/>.

pogajanj za ohranjanje avtoritete RKC v času epidemije je odnos do cepljenja oz. cepiv, testiranih s tehnologijo, ki je v preteklosti uporabila tudi fetalne celice splavljenih zarodkov. SŠK v objavljeni izjavi navaja »moralno dopuščanje« cepljenja s takimi cepivi, če ni »etično sprejemljivejše« možnosti.

Kot največja religijska skupnost je RKC prisotna na številnih digitalnih kanalih, ki jih, kot kaže, uporablja za ohranjanje stika s pripadniki religijske skupnosti. Poleg spletnega mesta SŠK ter župnijskih in redovniških spletišč upravlja (ali je v času epidemije upravljala) še specializirane digitalne medije, npr. namenjene mladim, kot je (bilo) v času pisanja tega prispevka že nedostopno spletno mesto skozivihar.si,⁵² ter tudi tri priljubljena omrežja Facebook⁵³, Instagram⁵⁴ in X/Twitter,⁵⁵ ki večinoma le obveščajo o vsebinah, izvorno objavljenih na osrednjem spletišču SŠK. Za vse identificirane digitalne kanale je značilno hierarhično oz. enosmerno komuniciranje predstavnikov institucije s pripadniki religijske skupnosti oz. digitalnim občinstvom nasploh – morda tudi z željo po ohranjanju avtoritete. Tudi pregledane objave na družbenih omrežjih ne vsebujejo nobenih kazalnikov dialoga, ne sprašujejo po mnenju, prav tako se uredniki omenjenih profilov ne odzivajo na sicer zelo redke komentarje.

2. Poudarjanje skladnosti epidemioloških ukrepov z vrednotami islamske skupnosti

V primerjavi z RKC je Islamska skupnost v svoji spletni komunikaciji zadržana in uradna. Sicer tako kot RKC sprejema ukrepe, povezane s preprečevanjem epidemije, vendar le izjemoma nekajkrat prenaša molitev prek spleta. Prav tako SIS razen na uradnem spletnem mestu pravzaprav ni digitalno prisotna, saj tudi na družbenih omrežjih skoraj

⁵² Matevž Mehle, »Nova spletna stran za mlade www.skozivihar.si,« Katoliška cerkev, 31. 3. 2020, <https://katoliska-cerkev.si/nova-spletna-stran-za-mlade-wwwskoziviharsi>.

⁵³ <https://www.facebook.com/skofovskakonferenca/> (poleg tega je vsaj na Facebooku še nekaj profilov, ki jih je glede na ime mogoče povezati z rimskokatoliško religijsko skupnostjo, ki pa niso predmet te študije).

⁵⁴ <https://www.instagram.com/katoliskacerkev/>.

⁵⁵ <https://twitter.com/katoliskacerkev>.

ni mogoče najti vsebin oz. profilov, posvečenih tej skupnosti. Ima pa dve različici uradnega spletnega mesta, in sicer v slovenskem (www.islamska-skupnost.si) in bosanskem jeziku (www.islamska-zajednica.si), cilj katerih bi lahko bilo preseganje morebitnih jezikovnih omejitev, enakovredno naslavljanje in vključevanje v Sloveniji živečih muslimanov v enotno skupnost.

Z razglasitvijo epidemije so bile v takrat popolnoma novem ljubljanskem islamskem centru z džamijo odpovedane vse dejavnosti,⁵⁶ na splet pa so leta 2020 prenesli le izvajanje mektebskega pouka (verouka). Vodstvo je pripadnike skupnosti pozvalo, naj molitve izvajajo doma in upoštevajo institucionalne pozive k spoštovanju ukrepov za preprečevanje epidemije: »Menimo, da je pomembno spoštovati navodila pristojnih organov in zdravstvenih strokovnjakov zaradi ohranjanja človeškega zdravja. V islamskem učenju je vrednota življenja, telesno in duševno zdravje posameznika in ljudi na splošno na visoki hierarhični lestvici vrednot.«⁵⁷ Odločitev za spoštovanje zunanje avtoritete (vlade) je tako pospremljena s komentarjem o skladnosti epidemiološke politike z vrednotami islamske tradicije. Spodbujanja k spoštovanju vladnih navodil in zdravstvenih priporočil ter navodil pripadnikom glede načinov izvajanja molitev, opravljanja telesne in duševne higiene se tako zlivajo v komplementaren proces. V nasprotju z RKC oz. SŠK kot njene institucionalne predstavnice SIS v spletnih objavah ni iskala načinov za čimprejšnje fizično druženje oz. vračanje pripadnikov v džamije.

3. Intenzivnejše domačenje digitalnih medijev za vključujoče komuniciranje SZK

Skupnost za zavest Krišne (SZK) ima v primerjavi z rimskokatoliško in islamsko skupnostjo veliko manj profesionalno izdelano digitalno podobo. Spletno mesto SZK ne gostuje na lastni spletni domeni,

⁵⁶ Islamska skupnost v Republiki Sloveniji, »Islamska skupnost odpoveduje vse aktivnosti v prostorih islamske skupnosti,« marec 2020, <https://www.islamska-skupnost.si/2020/03/islamska-skupnost-odpoveduje-vse-aktivnosti-v-prostorih-islamske-skupnosti/>.

⁵⁷ Islamska skupnost v Republiki Sloveniji, »Muftijev nagovor v času epidemije v Sloveniji,« marec 2020, <https://www.islamska-skupnost.si/2020/03/muftijev-nagovor-v-casu-epidemije-v-sloveniji/>.

ampak svoje vsebine ponuja na poddomeni blogpost.com (iskcon-slovenija.blogspot.com). Verjetno je SZK zaradi svoje organiziranosti od spodaj navzgor, sklepajoč po objavah na spletnem mestu, najživahnejša med opazovanimi skupnostmi. Gre za redna vabila na obredje in druga srečanja ter foto- in videoobeležja dogodkov, med njimi je tudi spletni dokument za podajanje predlogov za teme srečanj. Navedeno je bilo na spletnem mestu ter tudi na profilih SZK na družbenih omrežjih Instagram in Facebook prisotno že pred epidemijo. Morda se del razloga za živahno digitalno dejavnost skriva v samoorganizirani oz. od spodaj navzgor organizirani skupnosti, ki je že izvirno vezana na medijsko dejavnost (založništvo knjig) ter je digitalne medije prepoznala kot nov način za organiziranje skupnostnega življenja in širjenje svojega duhovnega izročila.

Analiza je pokazala še eno razliko v primerjavi s tradicionalnima religijskima skupnostma: SZK se prek digitalnih medijev komunicira veliko bolj dialoško in vključujoče. Ne gre za enosmerno institucionalno sporočanje, ampak je na podlagi spletnih objav mogoče sklepati, da SZK poskuša dajati prostor svojim pripadnikom – npr. z objavo osebnih izkušenj.⁵⁸ Da pri svojem spletnem komuniciranju ne teži k centralizaciji moči v religijskih avtoritetah vodstva ljubljanskega templja, je mogoče sklepati tudi na podlagi objavljenih povezav do spletnih profilov številnih centrov in programov, ki jih samostojno ustanavljajo in vodijo pripadniki v več slovenskih krajih.

Z netnografskim pregledom se je prav tako izkazalo, da ob siceršnji visoki stopnji delovanja religijske skupnosti prek digitalnih medijev v času zaprtja javnega življenja ni prišlo do drastičnih sprememb. Kot kaže, je bila pravzaprav edina večja razlika to, da so bili obredje, izobraževalni in drugi dogodki za širšo skupnost v večji meri medijsko posredovani, saj ena izmed novic z začetka epidemije pravi, da dnevno ponujajo šest ur videoprenosov tempeljskih vsebin prek spleta in druge

⁵⁸ ISKCON SLOVENIJA / Mednarodna skupnost za zavest Krišne v Sloveniji, »MOJ ISKCON - Osebna izkušnja duhovnega življenja v templju in skupnosti / Jaśoda-dulal dasa,« 8. 3. 2023, <https://iskcon-slovenija.blogspot.com/2023/03/moj-iskcon-moja-izkusnja-duhovnega.html>.

vsebine.⁵⁹ Poleg tega so v tem obdobju najavljali urnike in izvajali religijske obrede na daljavo prek videokonferenčnih platform, na Facebooku pa objavljali fotografije darovanja, ob začetku zaprtja javnega življenja pa so začeli izdajati tudi e-bilten. Vodstvo oz. spletni komunikator v imenu skupnosti SZK je tudi v izrednih razmerah deloval vključujoče, tako da je pojasnjeval okoliščine, na spletu oz. prek digitalnih medijev pa je ponujal prostor oz. ga čim bolj odpiral, da bi se lahko izvajale dejavnosti religijske skupnosti.

4. Alternativne religijske avtoritete v kontekstu slovenskih religijskih skupnosti

Z mapiranjem spletne prisotnosti treh religijskih skupnosti z metodo netnografije smo naleteli vsaj na dva primera alternativne religijske avtoritete, oba znotraj rimskokatoliške skupnosti: prvi je duhovnik, za katerega lahko ugotovimo, da ima precejšnjo podporo pri grajenju svoje digitalne religijske avtoritete, drugi je primer laika in samonikle religijske avtoritete v kontekstu digitalne skupnosti njegovih sledilcev na spletu. Duhovnik⁶⁰ je tako že pred epidemijo redno nagovarjal katoliško občestvo prek lastnih profilov na družbenih omrežjih in religijske spletne revije za življenjski slog. K njegovi priljubljenosti je nato po svoje prispevala tudi epidemiološka prepoved združevanja, saj je takrat že vsaj dve leti s podporo katoliškega medija objavljал videoposnetke jutranjih molitev. Na podlagi rezultatov te študije ni mogoče sklepati, s kolikšno institucionalno podporo SŠK lahko posamezen duhovnik tako podomači digitalne medije in onkraj svojega župnišča pooseblja religijsko avtoriteto znotraj rimskokatoliške skupnosti. Njegovega dosega pa kljub vsemu ne smemo spregledati, saj ima med drugim 51.900 sledilcev na Instagramu, več kot 50.000 všečkov na omrežju Facebook, od oktobra 2018 do oktobra 2024 je objavil okrog 150 zapisov in

⁵⁹ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10163760659925553&set=pb.100064574723146.-2207520000>.

⁶⁰ Alojz Grčman in Martin Golob, *Na spletni prižnici: misli in spodbude Martina Goloba*, 2. ponatis (Ljubljana: Družina, 2022).

vlogov na straneh rimskokatoliškega medija Aleteia, poleg tega je tudi redni gost priljubljenih domačih ustvarjalcev podkastov.

V drugem primeru gre za laika, ki si prek spletnega mesta⁶¹ in različnih drugih digitalnih medijev prizadeva za retradicionalizacijo in repatriarhalizacijo družbe. Kot je mogoče razumeti iz njegovih objav na družbenih omrežjih, vidi vzvod za to v oživljanju nekdanjih religijskih praks znotraj RKC, npr. izvajanje maš v latinščini in pokrivanje žensk s tančicami. Kot je mogoče sklepati iz objavljenih vlogov, mu nekaj mlajših duhovnikov RKC namenja pozornost z razpravami o modernizmu in tradiciji v rimskokatoliški skupnosti. Vendar pri tem ni mogoče reči, ali to počnejo s pooblastili vodstva RKC kot jedra slovenske katoliške skupnosti oz. katere druge institucije ali na lastno pest.

Sklepna diskusija

Z netnografijo smo zajeli in nato analizirali podatke o premoščanju izgube stika med religijskimi institucijami in njihovimi občestvi v času zaprtja javnega življenja, ko so se bile tudi slovenske religijske skupnosti RKC, SIS in SZK bolj ali manj primorane zanesti na digitalno medijirano delovanje. Zmogljivosti interneta naj bi zaradi prikritosti osebnih označevalcev omogočale nestrukturiranost družbenih interakcij. Zaradi tega naj bi internet deloval kot socialni izenačevalec članov in omogočal oblikovanje homogenih religijskih skupnosti.⁶² S popularizacijo in komercializacijo interneta skozi upodatkovane vrtove digitalnih platform, ki spletno prisotnost vse bolj strukturirajo na ozadju osebnih podatkov, zajetih prek uporabniških profilov, pa je vprašanje, koliko še drži teza o nestrukturiranosti spletnih religij. Tudi če se tukaj navežemo na zaznani pojav alternativne religijske avtoritete kot načina »mikrozvezniškega«⁶³ ustvarjanja občutka bližine in pristnega stika s sledilci, bi lahko razvili tezo, da so digitalni mediji lahko kljub vsemu družbeni izenačevalec oz. opolnomočevalec članov religijskih skupno-

⁶¹ <https://scutumfidei.si/>.

⁶² Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities,« 215-16.

⁶³ Alice E. Marwick in danah boyd, »I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience,« *New Media & Society* 13, št. 1 (1. februar 2011): 114-33, <https://doi.org/10.1177/1461444810365313>.

sti, vendar na ozadju priložnosti za oblikovanje in izražanje glasu ter s tem akumulacije moči v odnosu do vodstva institucije ali/in drugih članov. V primeru duhovnika je mogoče reči, da ima vsaj delno ali neformalno podporo institucionalnega vodstva RKC, medtem ko v primeru samonikle religijske avtoritete laika, ki si prizadeva za retradicionalizacijo družbe in RKC, glede na zbrane podatke tega ni mogoče trditi. V splošnem pa v digitalnem kontekstu vodstvo RKC tako kot SIS vztraja v hierarhičnih razmerjih⁶⁴ tradicionalnega množičnega komuniciranja, v katerem je občestvo kot digitalno občinstvo zreducirano na prejemnike sporočil institucionalnih avtoritet, ki s tem ohranjajo svojo moč.

Z vidika razumevanja mediatizacije religije bi bilo treba pojav alternativnih avtoritet podrobneje proučiti, npr. z netnografskim zbiranjem podatkov, pri katerem bi s kritično diskurzivno analizo,⁶⁵ analizo uokvirjanja⁶⁶ ali drugo ustrezno metodo opazovali razmerja moči med institucionalno religijsko avtoriteto in alternativnimi. Vsekakor bi bilo treba pojav novih avtoritet obravnavati tudi v kontekstu SIS in SZK, vendar jih v tej študiji nismo našli. Poleg omejenosti virov, ki smo jih imeli na voljo, je razlogov za to gotovo več, tukaj pa bi poudarili strukturno in organizacijsko ozadje. V primeru SIS gre za strukturni razlog; islamska skupnost združuje osebe s specifičnim etničnim, kulturnim in družbenim ozadjem, ki je manj spodbudno za akumulacijo kulturnega in socialnega kapitala. Organizacija SZK je manj centralizirana, omogoča svobodnejše organiziranje religijskega vsakdana, njena skupnost pa je tudi manjša, zaradi česar so alternativni glasovi morda že dovolj slišani.

Na spremenjene okoliščine, ki glede na izsledke raziskave belgijske katoliške skupnosti vodijo v pomanjkanja religijskega občutenja in izoliranost članov skupnosti,⁶⁷ so se RKC, SIS in SZK promptno odzvale s spletnimi prenosi obredja, spletnimi dogodki, pozivi k pomoči članom

⁶⁴ Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities,« 219–20.

⁶⁵ Npr. Jasmina Šepetavc in Natalija Majsova, »Slovenska narodnozabavna glasba kot nesnovna kulturna dediščina: kritična analiza diskurzov in praks dediščinskih vratarjev v Sloveniji in slovenskih diasporah,« *Dve domovini*, št. 58 (2023): 79–101, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-S333GTOY>.

⁶⁶ Daniel Thiele, Mojca Pajnik, Birgit Sauer in Iztok Šori, »Borderless Fear?,« *Journal of Language and Politics* 23, št. 2 (2024): 176–96, <https://doi.org/10.1075/jlp.22026.thi>.

⁶⁷ Huygens, »Practicing Religion during a Pandemic.«

skupnosti v stiski itd. Nobeno od vodstev treh opazovanih religij ob tem ni pozivalo k nepokorščini v odnosu do vladnih epidemioloških ukrepov, ki jo je zaznala študija v ZDA.⁶⁸

Nekatere religije bolj, druge manj so odpirale prostor v kontekstu digitalnih medijev, da bi religijske dejavnosti v času epidemije lahko potekale v prilagojeni obliki. SZK je ob tem najbolj odprla digitalne kanale tudi laičnim članom skupnosti za predstavitev svojega dela, izkustev in pogledov na delovanje skupnosti, kar bi bilo mogoče razumeti kot eno od značilnosti »spletne religije.«⁶⁹ Tako za SZK in še bolj za RKC bi bilo mogoče reči, da sta z epidemijo prejeli digitalizacijski pospešek in omogočili, da so digitalni mediji vsaj začasno prevzeli tudi vlogo »duhovnih orodij,«⁷⁰ kot opisuje afriška študija in s katerimi skupnosti s pomočjo spletnih prenosov obredja ustvarjajo čutna religijska doživetja.

SIS je kot druga največja religijska skupnost v državi na internetu prisotna samo s spletnim mestom v slovenskem in bosanskem jeziku⁷¹, njeno komuniciranje o aktualnih zadevah v času epidemije (in tudi sicer) je relativno omejeno, medtem ko RKC poleg prenosov maš na spletu ponuja celo praktične napotke, kako voditi domačo cerkev in organizirati družinski religijski vsakdan. S spodbujanjem digitalizacije vsakdanjih religijskih praks in legitimizacijo njihovega izvajanja zunaj cerkve pa se zdi, da se RKC ujame v napetost. Po eni strani skrbi za premoščanje vrzeli do pripadnikov skupnosti, po drugi pa, da se bo religijsko življenje po epidemiji vrnilo v ustaljene tirnice, ljudje pa v cerkve.

Predstavljena študija prispeva k razumevanju mediatizacije opazovanih religijskih skupnosti v slovenskem prostoru s teoretičnega vidika občinstvene institucionalne mediatizacije.⁷² Gre za eno prvih tovrstnih domačih raziskav na področju religiologije, saj z izjemo diplomskega dela, ki primerja spletno komuniciranja slovenskih krščanskih skupnosti in bi ga lahko razumeli kot zametek raziskovanja mediatizacije

⁶⁸ Campbell, »Religion Embracing and Resisting Cultural Change.«

⁶⁹ Helland, »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities.«

⁷⁰ Addo, »Join the Holy Spirit on Zoom.«

⁷¹ Zavedamo se, da lahko islamska skupnost – in enako velja za drugi opazovani religijski skupnosti – uporablja digitalne medije zunaj javno dostopnih spletnih kanalov (skupine na omrežjih, kot sta Viber ali WhatsApp, e-pošta ipd.), ki jih predvsem zaradi omejenih raziskovalnih virov nismo uspeli identificirati.

⁷² Schröder, »Towards the »Audienziation« of Mediatization Research?.«

slovenskih religijskih skupnosti,⁷³ drugih podobnih študij nismo našli. Predstavljeno raziskavo bi zato hoteli nadaljevati s poglobljanjem razumevanja razmerij v trikotniku med digitalnimi mediji, njihovimi občinstvi/občestvi in institucionalnimi logikami delovanja religij.

B i b l i o g r a f i j a

Addo, Giuseppina. »Join the Holy Spirit on Zoom.« *Approaching Religion* 11, št. 2 (2021). <https://doi.org/10.30664/ar.107728>.

Campbell, Heidi A. »Looking Backwards and Forwards at the Study of Digital Religion.« *Religious Studies Review* 50, št. 1 (2024): 83–87. <https://doi.org/10.1111/rsr.17062>.

Campbell, Heidi A. »Religion Embracing and Resisting Cultural Change in a Time of Social Distancing.« V *Religion in Quarantine: The Future of Religion in a Post-Pandemic World*, uredila Heidi A. Campbell, 9–14. Digital religion publications, 2020. <https://doi.org/10.21423/religioninquarantine>.

Costa, Elisabetta. »Affordances-in-Practice: An Ethnographic Critique of Social Media Logic and Context Collapse.« *New Media & Society* 20, št. 10 (2018): 3641–56. <https://doi.org/10.1177/1461444818756290>.

Day, Abby. *Sociology of Religion: Overview and Analysis of Contemporary Religion*. 1. izd. Let. 1. Overview and Analysis of Contemporary Religion. Routledge, 2020. <https://doi.org/10.4324/9780429055591>.

Díez Bosch, Míriam, Josep Lluís Micó Sanz in Alba Sabaté Gauxachs. »Typing My Religion. Digital Use of Religious Webs and Apps by Adolescents and Youth for Religious and Interreligious Dialogue.« *Church, Communication and Culture* 2, št. 2 (16. junij 2017): 121–43. <https://doi.org/10.1080/23753234.2017.1347800>.

Frančiškanski samostan NM, Župnija NM – sv. Lenart. »Duhovno obhajilo – kaj je to?,« 13. 3. 2020. <https://www.nm-kloster.si/duhovno-obhajilo-kaj-je-to/>.

Grčman, Alojz, in Martin Golob. *Na spletni prižnici: misli in spodbude Martina Goloba*. 2. ponatis. Ljubljana: Družina, 2022.

Helland, Christopher. »Digital Religion.« V *Handbook of Religion and Society*, uredil David Yamane, 177–96. Springer International Publishing, 2016. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31395-5_10.

⁷³ Martina Maglica, »Primerjava spletnega komuniciranja slovenskih krščanskih skupnosti« (Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2019), <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=108370>.

Helland, Christopher. »Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet.« *Online-Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 1 (2005). <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:147573014>.

Helland, Christopher. »Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities.« *Religion and the Social Order* 8 (2000): 205–23. https://www.academia.edu/86647261/Online_Religion_Religion_Online_and_Virtual_Communitas.

Hepp, Andreas. *Cultures of Mediatization*. WILEY, Polity Press, 2013.

Hepp, Andreas. *Deep Mediatization (Key Ideas in Media & Cultural Studies)*. London: Routledge, 2019.

Hine, Christine. *Virtual Ethnography*. London: SAGE Publications, 2000. <https://doi.org/10.4135/9780857020277>.

Hjarvard, Stig. »Mediatization and Cultural and Social Change: An Institutional Perspective.« *V Mediatization of Communication*, uredil Knut Lundby, 199–226. De Gruyter Mouton, 2014. <https://doi.org/10.1515/9783110272215.199>.

Hjarvard, Stig. *The Mediatization of Culture and Society*. 1. izd. Routledge, 2013. <https://doi.org/10.4324/9780203155363>.

Hjorth, Larissa, Heather Horst, Anne Galloway in Genevieve Bell, ur. *The Routledge Companion to Digital Ethnography*. New York, London: Taylor & Francis Group, 2017. <https://doi.org/10.4324/9781315673974>.

Huygens, Eline. »Practicing Religion during a Pandemic: On Religious Routines, Embodiment, and Performativity.« *Religions* 12, št. 7 (2021): 494–504. <https://doi.org/10.3390/rel12070494>.

ISKCON SLOVENIJA / Mednarodna skupnost za zavest Krišne v Sloveniji, »MOJ ISKCON - Osebna izkušnja duhovnega življenja v templju in skupnosti / Jaśoda-dulal dasa,« 8. 3. 2023, <https://iskcon-slovenija.blogspot.com/2023/03/moj-iskcon-moja-izkusnja-duhovnega.html>.

Islamska skupnost v Republiki Sloveniji, »Islamska skupnost odpoveduje vse aktivnosti v prostorih islamske skupnosti,« marec 2020, <https://www.islamska-skupnost.si/2020/03/islamska-skupnost-odpoveduje-vse-aktivnosti-v-prostorih-islamske-skupnosti/>.

Islamska skupnost v Republiki Sloveniji, »Muftijev nagovor v času epidemije v Sloveniji,« marec 2020, <https://www.islamska-skupnost.si/2020/03/muftijev-nagovor-v-casu-epidemije-v-sloveniji/>.

Katoliška cerkev. »Izredna navodila slovenskih škofov za preprečevanje širjenja COVID-19: odpoved svetih maš do preklica.« 13. 3. 2020. <https://katoliska-cerkev.si/izredna-navodila-slovenskih-skofov-za-preprecevanje-sirjenja-korona-virusa-covid-19-odpoved-svetih-mas-do-preklica>.

Kozinets, Robert V. »Management Netnography: Axiological and Methodological Developments in Online Cultural Business Research.« V *The SAGE Handbook of Qualitative Business and Management Research Methods*, uredile Cathy Cassell, Ann L. Cunliffe in Gina Grandy. London: SAGE, 2015. <https://doi.org/10.13140/rg.2.1.3029.4487>.

Kozinets, Robert V. *Netnography: the essential guide to qualitative social media research*. Sage, 2020.

Livingstone, Sonia, in Peter Lunt. »Mediatization: An Emerging Paradigm for Media and Communication Research?.« V *Mediatization of Communication*, uredil Knut Lundby, 703–24. De Gruyter Mouton, 2014. <https://doi.org/10.1515/9783110272215.703>.

Lundby, Knut. *Mediatization of Communication*. Handbooks of Communication Science. Berlin: De Gruyter Mouton, 2014. <https://doi.org/10.1515/9783110272215>.

Maglica, Martina. »Primerjava spletnega komuniciranja slovenskih krščanskih skupnosti.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2019. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=108370>.

Marcus, George E. »Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography.« *Annual Review of Anthropology* 24, št. 1 (1995): 95–117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>.

Marwick, Alice E., in danah boyd. »I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience.« *New Media & Society* 13, št. 1 (1. februar 2011): 114–33. <https://doi.org/10.1177/1461444810365313>.

Mehle, Matevž. »Nova spletna stran za mlade www.skozivihar.si.« *Katoliška cerkev*, 31. 3. 2020, <https://katoliska-cerkev.si/nova-spletna-stran-za-mlade-wwwskoziviharsi>.

Morais, Greiciele, Valdeci Santos in Carlos Gonçalves. »Netnography: Origins, Foundations, Evolution and Axiological and Methodological Developments and Trends.« *The Qualitative Report*, 18. februar 2020. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.4227>.

Okun, Sarit, in Galit Nimrod. »Online Ultra-Orthodox Religious Communities as a Third Space: A Netnographic Study.« *International Journal of Communication* 11(2017): 2825–2841. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/6515/2085>.

Rauf, Ateeq Abdul. »An Islamic Revivalist Group's Unsuccessful Attempt to Find Meaning on WhatsApp: A Case Study of Understanding Unsustainable Asymmetrical Logics between Traditional Religion and the Digital Realm.« *Religions* 13, št. 9 (5. september 2022): 823. <https://doi.org/10.3390/rel13090823>.

Rodrigues, Donizete. »How to Study Religion? Notes on Research Methodology in the Context of Latin American Religions.« *International Journal of Latin*

American Religions 7, št. 1 (junij 2023): 235–53. <https://doi.org/10.1007/s41603-022-00188-0>.

Schröder, Kim Christian. »Audience Reception Research in a Post-Broadcasting Digital Age.« *Television & New Media* 20, št. 2 (2019): 155–69. <https://doi.org/10.1177/1527476418811114>.

Schröder, Kim Christian. »Towards the »Audienceization« of Mediatization Research? Audience Dynamics as Co-Constitutive of Mediatization Processes.« V *Dynamics of Mediatization*, uredili Olivier Driessens, Göran Bolin, Andreas Hepp in Stig Hjarvard. Springer International Publishing AG, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62983-4_5.

Slovenska škofovska konferenca. »Prenos svete maše v živo,« 13. marec 2020. <https://evharistija.eu/PrenosiSvetihMas.html>.

Šepetavc, Jasmina, in Natalija Majsova. »Slovenska narodnozabavna glasba kot nesnovna kulturna dediščina: kritična analiza diskurzov in praks dediščinskih vratarjev v Sloveniji in slovenskih diasporah.« *Dve domovini*, št. 58 (2023): 79–101. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-S333GTOY>.

Thiele, Daniel, Mojca Pajnik, Birgit Sauer in Iztok Šori. »Borderless Fear?.« *Journal of Language and Politics* 23, št. 2 (2024): 176–96. <https://doi.org/10.1075/jlp.22026.thi>.

Ward, Katie J. »Cyber-Ethnography and the Emergence of the Virtually New Community.« *Journal of Information Technology* 14, št. 1 (1999): 95–105. <https://doi.org/10.1080/026839699344773>.